

«Букварь южнорусский» (1861). Щоправда, плани Т. Шевченка були набагато ширшими. Згодом рідною мовою з'явилися «Українська абетка» (1861) та «Українські прописи» (1862) М. Гатцука, «ГраMATка» (1862), Л. Яценка, «Арифметика або щотниця» (1869) О. Кониського та ін.

Друге видання «ГраMATки» П. Куліша дещо в скороченому вигляді вийшло у 1861 р. У передмові до даного видання автор зазначив, що скрізь по Україні люди заходилися відкривати рідні школи. «Найперше діло в отця-матері, наголошує П. Куліш, — повинно бути, щоб дитину своєю рідною мовою до розуму доводити, щоб дитина, вивчившись письменства, од своїх людей не одвикала і на добро своїй громаді до розуму доходила: з тих — бо письменних мало добре буває, що чужоземцями через науку роблять, і до свого рідного люду слова промовити по-своєму не вміють» [3, с. 87].

Слід зазначити, що велика заслуга П. Куліша полягає у виробленні українського правопису, відомого під назвою «Кулішівка». До цього правопис української мови був надзвичайно строкатим, не уніфікованим. Тому П. Куліш запропонував спрощений правопис української мови, про що він сам написав у передмові до першого тому «Записок о Южной Руси» (1856 р.). «Я намагався спростити, наскільки можливо, український правопис і пристосувати його до найлегшої вимови слів» [3, с. 87]. Це був початок стабільного українського правопису.

Після своєї знаменитої «ГраMATки» П. Куліш написав ще три педагогічні статті під загальною назвою «Виховання й наука», дві з яких було вміщено в журналі «Основа» (1862 р.), а третю у Львівському журналі «Правда» (1869 р.) в яких на фактичному матеріалі П. Куліш обґрунтовує свої загальнопедагогічні погляди і дає практичні поради щодо дошкільного й шкільного виховання. П. Куліш першим в Україні порушив питання професійної освіти, закликавши українське громадянство вшанувати пам'ять великого Кобзаря відкриттям професійної (агрономічної) школи. «Нехай би з'явилась, — писав він, — хоч одна безплатна ремісничка школа на Україні,

то перша була б надія, що з неї вродилась би і друга, і третя, і десята...» [4, с. 59].

Дбаючи про поширення освіти в Україні та залучення її до передової світової культури, П. Куліш велику частину свого життя присвятив перекладам рідною мовою творів Гомера, Данте, Гете, Гейне, Шекспіра, Шіллера, Байрона та інших, а також переклав українською мовою Біблію.

Залишивши величезну культурну спадщину П. Куліш не помилився, коли пророкував, що на ниві освіти він залишиться неординарною постаттю.

Література

1. Оксана Кравченко, Наталія Побірченко. Михайло Максимович і Пантелеймон Куліш: до історії взаємин. Умань: РВЦ «Софія», 2007. 166 с.
2. Шевченко Т. Г. Твори: В 5 т. Т. 5. К., 1971. С. 156.
3. М.М. Веркалець. Освітньо-педагогічна спадщина (До 170-річчя з дня народження П. Куліша) // Рад. шк. 1989. №8. С. 86-88.
4. Антоніна Кирпач «ГраMATка» П. Куліша — один із перших україномовних підручників ХІХ ст. // Почат. шк. 1999. №4. С. 58-59.

Міхно Олександр Петрович,

*директор Педагогічного музею України,
кандидат педагогічних наук*

ПРОСВІТНИЦЬКЕ ПОДВИЖНИЦТВО ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША

Талант визначного українського письменника, культурного діяча Пантелеймона Куліша (1819–1897) яскраво виявився в багатьох сферах української культури. Цей високоосвічений і високодуховний енциклопедист зробив унікальний внесок у розвиток української прози, поезії, драматургії,

художнього перекладу, літературознавства, мовознавства, наукової й літературної мови, педагогіки, політико-філософської думки, публіцистики.

Просвітницьку діяльність П. Куліша, невтомна творча праця якого була спрямована на збагачення культури і освіти народу, безперечно, можна назвати подвижництвом. Насамперед відзначимо, що підґрунтям і своєрідним стимулом просвітницької роботи П. Куліша була його педагогічна діяльність. Протягом кількох років він працював учителем у Луцькому повітовому дворянському училищі на Волині, Києво-Печерському та Києво-Подільському повітових училищах, викладачем університету (три лекції на тиждень) і старшим вчителем гімназії в Петербурзі (13 півторагодинних уроків) [1; 4, с. 40]. На жаль, внаслідок арешту у справі Кирило-Мефодіївського братства [4, с. 48–49] педагогічна кар'єра П. Куліша була приречена, однак питання освіти перебували у центрі його уваги протягом усього життя.

Дбаючи про розвиток української мови й освіти народу, П. Куліш створив перший український фонетичний правопис, який справедливо названо його ім'ям — «кулішівка». Враховуючи особливості української мови, Пантелеймон Олександрович вводить позначки **и, е, і, ' (апостроф)** для розкриття її краси і своєрідності. У правописі П. Куліша знайшли відображення й прадавні українські літери «є» та «ї». «Кулішівка» стала основою пізнішого українського правопису в Наддніпрянській Україні кінця XIX — поч. XX ст.

Вболіваючи за освіту і виховання українських дітей, їхню духовність, П. Куліш видає для них «Граматку» — український буквар і читанку (Петербург, 1857). У передмові до неї він пише: «Найперше діло в отця-матері..., щоб дитину своєю рідною мовою доводити, щоб дитина, вчившись письменства, од своїх людей не одвикала і на добро своїй громаді до розуму доходила: з тих-бо письменних мало добра буває, що чужоземцями через науку робляться, і до свого рідного люду слова промовити по-своєму не вміють» [2, с. 3]. Письменник добре розумів, яку велику вагу матимуть знання для дитини, щоб

вона, нарешті, відчула себе особистістю в дорослому віці. Тому дуже прискіпливо добирав він до підручника змістовні твори, серед яких і оповідання про славне минуле українського народу, і відомості про видатних історичних осіб, і уривки з пам'яток культури та фольклору. В кінці підручника, у «Слові до письменних», митець закликає шанувати рідне слово, бо, на його думку, «хто його зневажає і забуває, той самохить виганяє себе з рідної сім'ї української...» [Там само, с. 135].

Постійно дбаючи про поширення знань серед простого народу, Пантелеймон Куліш знаходив для цього все нові шляхи. Так, разом з Тарасом Шевченком і Василем Білозерським він організовує у Санкт-Петербурзі у власній друкарні журнал «Основа». На сторінках цього видання друкувались науково-популярні історичні розвідки П. Куліша: «Історія України од найдавніших часів», «Хмельниччина», «Виговщина» та ін. Цією своєю подвижницькою роботою письменник доводив, що історичну науку теж можна викладати рідною мовою. За два роки було видано 22 товсті книжки.

Дбаючи про доступність освіти, виховання духовних загальнолюдських цінностей, просвітителю розпочинає видання книжок для народу, так званих «метеликів» під спільною назвою «Сільська бібліотека». Це були дешеві книжечки для народного читання українською мовою. Основною метою їх випуску було бажання дійти своїм словом до найширших народних мас. За час функціонування друкарні вийшли у світ 39 видань цієї серії, де були видрукувані твори Пантелеймона Куліша та його сучасників — Тараса Шевченка, Марка Вовчка, Олекси Стороженка, Ганни Барвінок, Григорія Квітки-Основ'яненка та ін. [3]

Великим здобутком П. Куліша було поширення освіти в Україні та залучення її до передової світової культури. Значну частину свого життя він присвятив перекладам класиків світової літератури на українську мову. 1882 р. у Львові з'явилися Кулішеві переклади драматичних творів Шекспіра у книзі «Шекспірові твори. Із мови британської українською поперекладав Куліш». Високо оцінюючи переклади

П. Куліша драматургії Шекспіра, Іван Франко написав: «Він узявся перекладати Шекспіра не для проби, а певний свого пановання над рідною мовою... і дав нам переклад, з яким можемо без сорому показатися в концерті перекладів великого британця...» [5, с. 152].

У П. Куліша було велике бажання донести до найширших мас українське слово, тому він і спрямовує свої останні зусилля на переклад Біблії українською мовою. Але він так і не завершив своєї справи. Разом з Іваном Пулюєм видрукував переклади чотирьох Євангелій у Відні 1871 р., решту закінчив Іван Нечуй-Левицький. За підтримки Британського біблійного товариства повний переклад Святого Письма українською мовою вийшов у Відні 1903 р.

Пантелеймон Куліш все життя і діяльність присвятив збереженню самобутності українського народу та його духовних надбань, зокрема і в своїй титанічній просвітницькій діяльності: створення першого українського фонетичного правопису, видання «Граматки» (1857) та книжок для народу під спільною назвою «Сільська бібліотека», переклади світової класики та Біблії українською мовою. Питання розвитку української культури, зокрема освіти, були інтегровані у Кулішеву систему поглядів, уявлень, переконань, для якої завжди визначальною була ідея незнищенності української нації.

Література

1. Кравченко О. Педагогічна робота Пантелеймона Куліша. *Вісник Черкаського університету. Вип. 129. Педагогічні науки*. Черкаси, 2008. С. 45–51.
2. Куліш П. *Граматка*. СПб, 1857. 149 с.
3. Міхно О. Педагогічна і просвітницька діяльність Пантелеймона Куліша. *Українська мова і література в школі*. 2009. № 4. С. 59–60.
4. Нахлік Є. К. *Пантелеймон Куліш: Особистість, письменник, мислитель: У 2 т.* Київ: Український письменник, 2007. Т. 1. Життя Пантелеймона Куліша: Наукова біографія. 463 с.
5. Охріменко О. На орбіті світового письменства. *Вітчизна*. 1989. №8. С. 150–152.

Пономаренко Оксана Вікторівна,

аспірантка кафедри філософії

Харківського національного педагогічного університету

імені Г.С. Сковороди

ПРОСВІТНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША НА ПЕРЕХРЕСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОШУКІВ

Пантелеймон Олександрович Куліш — знакова постать в українській педагогіці, історії, літературі, філософії. Просвітник мав широке коло наукових і літературних зацікавлень, на що вказували вже його сучасники. Так, літературознавець О. Пипін писав, що «Куліш ніколи не був ні чистим етнографом, ні чистим істориком — в історію й етнографію він вносив поетичне чи публіцистичне збудження...» [3, с. 375]. В 1840 році двадцятиоднорічний Пантелеймон Куліш, на той час вільний слухач лекцій у Київському університеті, віднаходить текст козацького літопису XVII століття [1, с. 2]. Молодий дослідник захоплюється стилем викладу та поглядами автора давнього літопису, починає розшукувати нові списки та популяризувати його. Зусиллями Пантелеймона Куліша світу відкривається Літопис Самовидця, його було опубліковано в 1846 році Осипом Бодянським у московських «Чтениях» [2, с. 5].

За словами Йогана Гейзинги, пряий контакт із минулим може дати «уява, яка розбуджена строчкою хартії чи хроніки, виглядом гравюри, звуками старої пісні» [4, с. 2]. Нідерландський вчений Франклін Анкерсміт, вважав, що навколо нас є мандрівники в часі, це й будівлі, предмети живопису, які були побудовані, створені, намальовані в минулому, які продовжують своє існування, і дають нам, людям, що живуть багато століть потому, досвід цього минулого. Знайомство з Літописом Самовидця відкрило перед Пантелеймоном Кулішем шлях до розуміння історичного минулого України часів Руїни. У письменника складається цілісна картина минулого,